

Het Verenigd Koninkrijk gaat door de ergste recessie in tachtig jaar, meldt de Britse krant *The Guardian*. Sinds Kerst zijn 39.000 banen verloren gegaan, waarvan 27.000 door het sluiten van warenhuiscoon Woolworths aan het begin van dit jaar. Te midden van al dit depressief geweld verschijnen vlak na elkaar twee boeken over de vreugde en de betekenis van werk in het moderne leven. Filosoof Alain De Botton schreef *Ode aan de arbeid*, waarin hij op pad gaat naar allerlei werkkringen en zich verbaast over de loyaliteit en de toewijding van mensen aan hun werk. Van de Amerikaanse socioloog Richard Sennett verscheen enige maanden geleden al *Vakmanschap*, waarin Sennett zich de vraag stelt hoe kenmerken van vakmanschap nuttig kunnen zijn in de maatschappij.

Op kaarsrechte stoelen zitten de twee vandaag in het kantoor van De Botton, die zich een zwierige, hartelijke gastheer betoont, maar in zijn pas betrokken werkruimte nog geen verder meubilair heeft. Intussen heeft Richard Sennett een slechte dag; de griep heeft toegeslagen, vanuit zijn bed heeft hij zich naar het interview gesleept. Sennett cast zich voor de duur van het interview dan ook snel als illusieloze realist die alles al eens voorbij zag komen, terwijl De Botton – ook al is hij bijna veertig – excelleert in de rol van de zich nog altijd verwonderende adolescent. „Als bedrijven iemand in dienst nemen, kopen ze niet minder dan een persoonlijkheid, een leven! Bedenk eens wat ze er allemaal gratis bij krijgen: iemands energie, een bepaald soort charme of inventiviteit!”

Van ironie of valsheid is bij de timing van deze boeken geen sprake, zo blijkt. Om vakwerk af te leveren, hebben schrijvers namelijk vooral particuliere redenen. Als schrijver

‘Heeft koekjes bakken nog betekenis als je bewust rotzooi maakt?’

staat De Botton ‘aan de zijlijn’, zegt hij. ‘Ik wilde me nu eens onderdompelen in allerlei maatschappelijke processen.’

Richard Sennett schreef zijn boek ten dele om zich op te vrolijken. „Ik schrijf al mijn leven lang over problemen die zich voordoen met werk. Ditmaal wilde ik de positieve kant eens bekijken. Wat is dat eigenlijk, goed werk? Wat voor bevrediging halen we eruit?”

Staat vakmanschap onder druk?

Sennett: „Absoluut. De betekenis van goed werk is de afgelopen decennia sterk afgenomen. De beloning die je ervoor krijgt staat niet meer in verhouding tot wat je ervoor moet doen. Het is veel makkelijker rijk te worden zonder te geloven in wat je doet. Onze economieën zijn flexibel, kort met iets bezig zijn en veel van werk veranderen wordt hoger geacht dan het doormaken van een levenslange ontwikkeling.”

Maar u, Alain De Botton, trof juist overal waar u ging kijken vakwerk en toewijding.

De Botton: „Als je maar goed kijkt, zie je dat er altijd heel veel inzet nodig is om een product te maken. Misschien heeft het huidige gebrek aan waardering voor vakmanschap dus ook te maken met het feit dat we niet meer goed kunnen kijken. We zijn het overzicht kwijt. We weten niet meer waar onze spullen vandaan komen en door wie ze gemaakt zijn. Er lijkt dus sprake van een klasieke, marxistische vervreemding, of op zijn minst van onverschilligheid, gebrek. Dat zorgt voor een aflakking van vreugde om je eigen werk en dat van anderen.

„Maar dat alles betekent niet dat vakmanschap uitsterft. Ik was verbijsterd door de toewijding, trouw en liefde van mensen voor hun werk. Waar ik ook ging kijken, trof ik mensen aan in tor in details opgedeelde ketens van productie. Al is hun werk misschien niet zichtbaar of tastbaar, toch vinden ze manieren om zich nuttig in en tot op hun werk te voelen. Binnen de kring van directe collega’s of door de concrete doelen die ze wél kunnen overzien, zoals een geslaagde vergadering of project.”

Richard Sennett: „Maar denk je niet dat vaardigheid en vakmanschap in het moderne leven veel te slecht beloond worden? Afgezien van de oude klasestructuur waarin manueel werk slecht beloond werd, speelt het spook van de meerbaarheid daarin een sterk verstorende rol. Ziekenverzorgers en sociale

‘Er is geen zinvol leven zonder werk’

Een socioloog en een filosoof debatteren over vakmanschap, arbeidsvreugde en financiële beunhazerij

Socioloog Richard Sennett (r.) en filosoof Alain de Botton Foto Alex MacNaughton

‘De betekenis van goed werk is de afgelopen decennia sterk afgenomen,’ zegt de socioloog Richard Sennett.

‘Ik was juist verbijsterd door de toewijding, trouw en liefde van mensen voor hun werk,’ zegt de filosoof Alain De Botton. Een gesprek tussen twee schrijvers over de vreugde en ellende van werk in het moderne leven – en nu in tijden van crisis.

Alain De Botton, filosoof-‘light’ van het dagelijkse moderne leven

“Ik zou graag een kleine bakkerswinkel hebben. Bakker zijn lijkt me heerlijk, nuttig werk. De mensen hebben honger en jij verkoopt hun brood.”

De Zwitserse, in Londen wonende schrijver Alain De Botton (1969) is zowel geprezen als verguisd om zijn handelsmerk: de combinatie van filosofie met empathie en soms zelfs therapie. Sinds How Proust Can Change Your Life (Hoe Proust je leven kan veranderen, 1997) en The Consolations of Philosophy (De troost van de filosofie, 2000) boekt hij groot succes met zijn filosofie-light van op het dagelijks leven toegesneden cultuurbeschouwing. Zijn boeken zijn in der-

tig talen vertaald.

Voor *The Pleasures and Sorrows of Work*, zijn zevende boek, trok De Botton naar onder meer een distributiecentrum, een koekjesfabriek, een beurs voor vliegtuigonderdelen en een accountantsbureau. Hij schrijft over de wonderen van logistiek, over de voors en tegens van arbeidsdeling en onderzoekt wat werkenden beweegt, maar oordeelt daar nooit over. Het boek is hier en daar zwaarwichtig en rijk aan bekende ideeën, maar De Botton heeft een elegante en toegewijde manier om je die uit de doeken te doen. Een destillaat van literaire symboliek versterkt zijn reporta-

ges. Op een uitvindersbeurs praat hij met iemand die zijn slag wil slaan met schoenen waarmee je op water kunt lopen. Op een vliegtuigerkhhof kijkt hij naar de restanten van menselijke aspiraties en vernuft. “Ons werk zal in elk geval een afleiding zijn geweest, het zal onze onmetelijke zorgen tot een paar relatief kleine en haalbare doelen hebben beperkt.”

Alain de Botton: Ode aan de Arbeid. Vertaald door Jelle Noorman. Atlas, 352 blz. The Pleasures and Sorrows of Work. Hamish Hamilton, Londen. 329 blz. € 20,85 (verschijnt in april). Lees meer over De Botton op nrcboeken.nl

werkende leven is er vaak geen zinnige manier om ervaring te benutten, omdat er geen tijd en ruimte meer is voor het opbouwen van een vertrouwensrelatie.

„Iets wat daarbij een rol speelt, is de onmogelijkheid een complete vacatureomschrijving te maken. Een moderne baan omvat altijd veel meer dan er op papier staat en soms zelfs heel andere dingen. Om goed te functioneren moet je andere mensen in de organisatie dus kennen en vertrouwen. Met flexibilisering en *job-rotation* zie je daarom steeds het aantal regels toe- in plaats van afnemen, omdat in de onderlinge concurrentie het vertrouwen in elkaars vaardigheden wordt uitge-

legd. Het gevolg is weer dat men probeert banen te standaardiseren en aan targets te binden. Met weer verslechtering tot gevolg.”

De Botton: „Mij viel op dat de huidige economie van mensen vraagt onder hun niveau te werken. In België bezocht ik een koekjesfabriek voor de Britse markt. Er werken daar ambachtelijke chocolademakers die het beste van het beste kennen. Maar ze maken rotzooi, met veel toegevoegd vet en weinig cacao, omdat de Britten het anders niet lusten.

„Een goede banketbakker is een kunstenaar, zou je kunnen zeggen. Maar heeft koekjes bakken nog betekenis als je bewust rotzooi maakt? De mensen in de fabriek haalden hun voldoening uit andere dingen: het bedenken van nieuwe koekjes, het efficiënter maken van de productie. Toch zou dit eigenlijk niet zo moeten zijn. Het publiek zou zo opgeleid moeten zijn dat het op alle terreinen het beste wil. Ja, het ideale kapitalisme

Richard Sennett, gemankeerd cellist met een carrière in de sociologie

„Als ik geen socioloog was, zou ik musicus zijn geworden. Zonder twijfel.” Richard Sennett (Chicago, 1943), is een bekende hedendaagse socioloog en intellectueel. Hij doceert aan de London School of Economics en aan New York University. Sennett doet onderzoek naar de werkende mens, maar zijn conclusies gelden telkens verderstrekkende cultuuromslagen. In twee van zijn bekendste boeken, *The Corrosion of Character* (1998) en *The Culture of New Capitalism (De cultuur van het nieuwe kapitalisme, 2006)* betoogde hij dat de in een globaliseerde wereld geldende, niets ontziende concurrentie van allen tegen allen, men-

sen en op den duur samenlevingen kapotmaakt.

Sennett lijkt van dit thema beurtelings het negatief en het positief te onderzoeken. In *Respect in a World of Inequality* (2003) onderzoekt hij het maatschappelijk nut van respect en zelfrespect. In *The Craftsman* (2008) stelt hij dat vakwerk niet alleen in concrete zin iets oplevert. De kenmerken ervan – toewijding, precisie, samenwerking, de absorptie van kennis – maakt mensen tot waardevolle burgers. Het boek verschijnt in een tijdperk nu het vakwerk van verpleegsters, docenten en anderen weer in de belangstelling staat. Zoals gebruikelijk

levert Sennett een schat aan culturele, etnografische en antropologische bewijsvoering, van de manier waarop Chinese koks hun hakblokken bewerken tot een beschouwing over computernetwerk Linux.

Richard Sennett is zelf een begaafd musicus. Hij overwoog een carrière als cellist, maar moest daarvan afzien na een operatie aan zijn hand.

Richard Sennett: De Ambachtsman. De mens als maker. Meulenhoff, 367 blz. The Craftsman, Penguin, 336 blz. € 20,66 Recensies van dit en ander werk van Sennett via nrcboeken.nl

lijkt me datgene waarin ieders verlangen zo gearticuleerd is, zo sophisticated, dat het resultaat enkel vakwerk zou zijn!”

Sennett: „Ach, mijn jongen toch! Dat is toch een romantische illusie! Ik nam mijn eerstejaars studenten eens mee naar een chique restaurant om ze iets lekkers toe te stoppen. Ze vonden het vreselijk! Er waren groenten! Je hebt het echt mis als je denkt dat kwaliteit alleen vraaggestuurd is. Het is ook aanbodgestuurd. De inrichting van de samenleving zorgt ervoor dat we aan slechte kwaliteit gewend raken. In *The Corrosion of Character* beschrijf ik hoe een computerfabrikant een versie van een programma gewoon liet uittesten door zijn publiek. Door alle klachten was het makkelijker in versie twee de fouten eruit te halen. Dan stel je geen eer in je werk.”

Hoe kan vakwerk de maatschappelijke verhoudingen positief beïnvloeden?

Sennett: „Je kan bijvoorbeeld denken aan de notie van de minimaal benodigde kracht. Steenhouwers vallen het marmor niet aan, ze gaan voorzichtig te werk. Met te weinig kracht gebeurt er niks, met te veel maak je onherstelbare fouten. Met het virtuele werk dat we nu doen is die notie aan het verdwijnen. In mijn ogen heeft dat gevolgen voor de publieke ruimte. In politieke en maatschappelijke discussies zie je snel overassertiviteit.

„Daarbij is vakwerk democratisch. Het valt te leren, het is niet enkel talent, maar ook geduld, hard werken, routine en zoals gezegd ervaring. Dat is in tegenspraak met de nu gangbare notie dat talent een zeldzaamheid is en dat wie het toevallig niet heeft, afge-

werk als niets anders dan een manier om rond te komen, is ook niet ideaal.”

Sennett: „Met dat laatste moet je oppassen. Alle mensen ontlenen zelfrespect aan wat ze doen. Als we hen behandelen of veroordelen alsof ze gewoon maar wat doen en het hun verder niks kan schelen, zou dat wel eens een self-fulfilling prophecy kunnen zijn.”

Ziet u, Richard Sennett, uw denkbeelden over maatschappelijke erosie door het turbokapitalisme onderbouwd door de kredietcrisis?

Sennett: „Op een bepaald punt in het moderne leven zijn we het allemaal eens geworden over de notie dat mensen met heel veel geld ook competent zijn. Ooit waren ze dat ook, omdat ze een goede opleiding hadden gehad, of lang en hard hadden gewerkt om iets op te bouwen. Maar die tijd is voorbij en dat is de hele dure les die we nu leren. Het is inmiddels een mythe dat mensen met geld competent zijn. Eerlijk gezegd verbijstert het zelfs mij als socioloog nog hóe incompetent ze zijn. Neem de Amerikaanse minister van financiën Henry Paulson. Op maandag zei hij: we reddten Goldman Sachs. Op dinsdag zei hij: ik laat Lehman Brothers stikken. Op woensdag wist niemand het meer. Deze figuur gold als financiële expert, maar het enige wat hij kon, was meesurfen op een hoogconjuncturele golf. Dit is het type topbestuurder uit politiek en zakenleven dat geen enkele connectie meer heeft met de wereld. Zakelijk en ethisch incompetent. Ik noem het het Syndroom van Davos, naar de plek waar dergelijke mensen jaarlijks samenkomen.”

De Botton: „Misschien heeft het te maken met het wegvallen van kunst en religie uit de belevingswerelden van deze mensen. Ooit hielden de kerken en kunstenaars de elites empathie voor, preekten nederigheid en meegevoel met de armen en de ongewassenen. Dat hield hen wellicht in toom.”

‘De mensen met geld zijn incompetent – ik noem dat ’t Syndroom van Davos’

Sennett: „Ik ben daar veel harder in. Vergeet niet dat bankieren is altijd een parasitaire activiteit is geweest: leven van andermans werk. En parasieten bestaan bij de gratie van het ontkennen van de waarde van diegenen op wie ze parasiteren.”

De Botton: „Het valt mij op dat er nog geen enkel publiekelijk excuus is geweest uit de financiële wereld. Net zo min als dat je de top van het bedrijfsleven woorden van compassie hoort als ze weer mensen ontslaan, terwijl de top de volgende bonus incasseert.”

Sennett: „In Japan is het gebruikelijk dat het hele bedrijf teruggaat in salaris, in plaats van dat men ertoe overgaat mensen te ontslaan. Zoiets bindt de samenleving.”

Is zinvol leven zonder werk mogelijk?

In koor, na een korte stilte: „Nee, nee!” Sennett: „Je moet iets tot stand brengen in het leven. Mensen kunnen niet zonder dat zelfrespect en die voldoening. Het gaat me om werk als zodanig, niet specifiek om betaald werk. Het opvoeden van kinderen is ook een vak.”

De Botton: „Maar het is niet gezegd dat iedereen het juiste werk doet, of dat het juiste werk voor iedereen al bestaat. De mallen van banen zijn grof en mensen verschillen sterk. Toen ik meeliep met een carrièrecoach, begreep ik dat we op het terrein van *career counseling* ongeveer even ver zijn als tandartsen in de 14de eeuw.”

Wat is uw advies aan mensen die door de recessie werkloos zullen worden?

Sennett: „Vraag me dat over twee jaar alsblijft. Ik werk aan een boek over werkloosheid. We interviewen mensen die niet zijn ontslagen en kijken naar wat er met hen gebeurt op lange termijn. Depressie, verlies van wil. Alcoholisme. Echt, de opkomst daarvan gaat nu alle perken te buiten.”

De Botton: „Het pijnlijkste voor ontslagenen is het, denk ik, wanneer ze wat ze overkomt persoonlijk opvatten. Als we depressief zijn, zien we alles wat ons gebeurt als een bewijs van onze incompetentie. We voldoen kennelijk niet. Het bestrijden van de depressie ten gevolge van ontslag moet dus beginnen met depersonalisatie: we moeten inzien dat ons ontslag deel uitmaakt van een groter verhaal, het verhaal van de wereld economie in een crisis.”

Alain De Botton treedt vanavond op bij het Winterachten festival Den Haag. Zie Winternachten.nl